

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДНІПРОВСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ

Мальцев В. І.

Карадазький природний заповідник НАН України

Зуб Л. М.

Науковий центр екомоніторингу

та біорізноманіття мегаполісу НАН України

Карпова Г. О.

Інститут гідробіології НАН України

Костюшин В. А., Титар В. М., Мішта А. В., Некрасова О. Д.

Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України

Ніколаснко К. А.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут»

Зарегулювання Дніпра та створення низки великих рівнинних водосховищ корінним чином змінило ландшафтні комплекси річища та заплави Дніпра. На перших етапах існування водосховищ багато видів флори та фауни втратили свої місця помешкання. Але впродовж десятиріч йшла трансформація мілководної зони цих водойм та її вторинне заселення тваринами та рослинами. Зараз ми можемо стверджувати, що мілководдя водосховищ Дніпра перетворилися на квазіприродні екосистеми, які значною мірою подібні до природних – заплав річок, річищ, заплавлених озер, лиманів. З роками диференціація ландшафтних комплексів водосховищ та наближення їх до природних призвела до їхнього значного насичення видами флори і фауни. Сучасне надзвичайно багате ландшафтне та біотичне різноманіття долини Дніпра сприяло створенню тут численних об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих на акваторіях водосховищ та прилеглих і генетично пов'язаних з ними територіях суходолу. Їх цінність підтверджується тим, що багатьом територіям було надано статус водно-болотних угідь міжнародного значення. На сьогодні ландшафти мілководної зони водосховищ вирізняються високим насиченням життям, особливо у порівнянні з майже повністю розораними прилеглими землями суходолу.

Територія Дніпровського екологічного коридору представлена великою кількістю різних типів природних та напівприродних екосистем, завдяки чому тут мешкають представники більш, ніж половини видів фауни та флори України. І хоча загалом флора та фауна України, перш за все в частині вищих рослин та хребетних тварин, вивчені

досить добре, конкретні цифри щодо кількості видів певних таксономічних груп можна навести досить приблизно, оскільки не завжди є точна інформація щодо сучасного розповсюдження окремих видів рослин та тварин. Крім цього, відбувається інтенсивне проникнення на територію країни нових, чужорідних видів.

Так, список вищих водних рослин Дніпровського екологічного коридору налічує не менш, ніж 80 видів, що складає більшу частину водної флори України. В межах коридору, якій перетинає природні зони, відбувається зміна флористичних комплексів, а також їхньої раритетної компоненти. Флора вищих судинних рослин, за попередніми підрахунками, складає понад 1000 видів.

В сучасній іхтіофауні Дніпра нараховується близько 80 видів риб. До спорудження ДніпроГЕСу (1932 р.) дніпровський басейн забезпечував відтворення риб усіх екологічних груп – прохідних, напівпрохідних і жилих туводних. Відомо, що прохідні риби піднімалися Дніпром аж до Смоленська. У Дніпрі, особливо в його порожистій частині, у великій кількості мешкали цінні реофільні види риб, а перетворення Дніпра в межах України на каскад водосховищ вкрай негативно вплинуло на них. У той же час відбулося широке розселення видів понто-каспійського та китайського рівнинного фауністичних комплексів, багато з яких зараз є важливими складовими промислового та аматорського рибальства.

Не менш, ніж 25 видами представлені амфібії та рептилії Дніпровського екокоридору, серед яких низку видів, перш за все змій, занесено до Червоної книги України (ЧКУ).

Уздовж Дніпра та на його водосховищах зустрічається близько 310 видів птахів, у тому числі і рідкісних зальотних видів. Багато з них також занесено до Червоної книги України та різних міжнародних червоних списків, або списків конвенцій. Видовий склад орнітофауни та чисельність окремих видів птахів значно змінилися під впливом створення каскаду водосховищ на Дніпрі. Перш за все, це збільшило кількість мігруючих водоплавних птахів, що є важливим для аматорського полювання. Дніпровський екокоридор є одним з трьох головних міграційних шляхів для птахів в межах України, який двічі на рік – під час весняних та осінніх міграцій – використовується мільйонами птахів.

Фауна ссавців Дніпровського екологічного коридору складається приблизно з 80 видів, багато з яких є такими, що охороняються, або, навпаки, є цінними об'єктами полювання.

Кількість видів безхребетних тварин, які мешкають на території Дніпровського екологічного коридору, сягає десятків тисяч і для багатьох таксономічних груп потребує вивчення.

Загалом, на території Дніпровського екологічного коридору зустрічається не менш, ніж 300–350 видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України, та 34 рослинних угруповання із Зеленої книги України (ЗКУ). Тут мешкає 14 видів, що внесені до Червоного списку МСОП (ЧС МСОП), 27 видів – Європейського Червоного списку (ЄЧС), 14 видів – Додатку I Бернської конвенції. Наведене свідчить про велике значення Дніпровського екокоридору для збереження біорізноманіття, у тому числі і рідкісних видів тварин, рослин та рослинних угруповань.

Для збереження цінних видів рослин та тварин, а також природних ділянок долини Дніпра в межах Дніпровського коридору, створено близько 500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду України різних категорій – заказників, заповідних урочищ, природних заповідників, ландшафтних та національних природних парків тощо. Незважаючи на значний антропоційний вплив, на сьогодні уздовж Дніпра збереглося чимало цінних ВБУ. Серед них два водно-болотних угіддя міжнародного значення, включених до переліку територій, що охороняються Рамсарською конвенцією. Це «Дніпровсько-Орільська заплава» (Дніпропетровська область) та «Дельта Дніпра» (Херсонська область). Крім цього, уздовж Дніпра знаходяться 7 угідь загальною площею 119 235 га, які віднесені до тіньового списку водно-болотних угідь міжнародного значення. В межах Дніпровського екологічного коридору також розташовано 25 ІВА територій (Important Bird Areas, або територій, важливих для збереження птахів) загальною площею близько 470 тис. га.

Одним з кроків проектування Дніпровського екологічного коридору є дослідження сучасного стану ландшафтного та біологічного різноманіття найцінніших його ділянок (ядер) та створення відповідного сучасного каталогу, який стане основою екологічного моніторингу та підґрунтям для розробки заходів щодо збереження та відновлення даних територій.

Важкодоступність територій та розмаїття ландшафтних комплексів, якими відзначаються водно-болотні угіддя (ВБУ), обумовлюють існування тут значної кількості рідкісних і зникаючих видів. Це робить ВБУ каскаду дніпровських водосховищ та заплави Дніпра особливо значимими територіями, які можуть розглядатися як ключові структурні елементи, або ядра Дніпровського екологічного коридору.

Структура Дніпровського екокоридору – питання, яке ще знаходиться на стадії розробки та опрацювання. В основу виділення найцінніших ділянок Дніпровського екокоридору були покладені дані про біотичне різноманіття флори та фауни водно-болотних угідь, відомості про

території природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя міжнародного значення або ті, що запропоновані до внесення у список Рамсарських угідь, а також ІВА території та акваторії, важливі для існування риб.

Серед сучасних водно-болотних угідь, розташованих на водосховищах та в долині р. Дніпро, як найцікавіші з точки зору багатства флори і фауни та їх значення для підтримання природного біотичного різноманіття, було вибрано 14 ділянок:

1. Верхів'я Київського водосховища.
2. Верхів'я Канівського водосховища.
3. Кийлівсько-Ржищівські водно-болотні угіддя.
4. Верхів'я Кременчуцького водосховища.
5. Сульська затока.
6. Світловодські водно-болотні угіддя.
7. Верхів'я Дніпродзержинського водосховища.
8. Нижньоворсклянські водно-болотні угіддя.
9. Верхів'я Запорізького водосховища.
10. Верхів'я Каховського водосховища.
11. Великолузькі водно-болотні угіддя.
12. Затоки Каховського водосховища.
13. Гирлова область Дніпра.
14. Дніпровський лиман.

З метою систематизації існуючої інформації щодо характеристики водно-болотних угідь – ключових територій (ядер) Дніпровського екологічного коридору, Інститутом екології (ІНЕКО) із залученням фахівців наукових установ НАН України за підтримки Посольства Нідерландів в Україні був виконаний проект зі створення бази даних (грант Посольства Нідерландів, Програма МоU, «Information support for functioning of the Dnipro River Eco-Corridor»). База даних містить різноманітну інформацію щодо найцінніших природних комплексів дніпровських водосховищ, гирлової області Дніпра та Дніпровського лиману (ландшафтна характеристика, біорізноманіття, існуючі території природно-заповідного фонду, наявність видів, що потребують охорони, особливості господарської діяльності, причини деградації територій тощо). Тут розміщені дані про поширення більш як 550 видів рослин, 370 видів хребетних (70 видів риб, 13 амфібій, 14 рептилій, 197 птахів та 76 ссавців) та приблизно 500 видів безхребетних тварин, існування яких пов'язано з водно-болотними комплексами Дніпра.

База даних готується для передачі в користування центральним та місцевим органам виконавчої влади України, адміністраціям об'єктів ПЗФ, розташованим в межах Дніпровського екокоридору. Маємо

надію, що сформована база даних стане основою для проведення екологічного моніторингу території та підґрунтям для подальшої розробки природоохоронних програм та Планів дій у долині Дніпра, на водосховищах та у Дніпровському екологічному коридорі.